

חמשה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס מבואר

ביאור משולב

בתוך דבריו הק', בתוספות הרבה הערות להשלמת הבנת
הענין, מתורת רבותינו הראשונים והאחרונים

אבני התרגום

נוסח תרגום מדוייק

בראשית שמות

תשרי תשפ"ה

הסכמת מורי ורבי הגאון הגדול הרב אלהן פרץ שליט"א
ראש בתי הוראה "האיגוד", וגאב"ד בד"ץ "חוקת משפט"

יום ד' לסדר ואתחתן תשפ"ד

לכבוד ידידי הרה"ג.....

הנני בברכה רבה על ספרך המצוין שנכתב בידך יד אומן, בחכמה בדקדוק
ובטוב שכל כאשר יראתך וחוכמתך וכשרונך הרב ניכרים.

הספר "אבני התרגום" - משיב נפש ומקרב את הלומד לתרגום לעמקו ארכו
ורחבו.

ברכתי כי ספר מצויין זה יתקבל בבי מדרשא ויוסיף חכמה ודעת אצל כל לומדי
התרגום להשיבו אל לב.

מתוך ההסכמות שהתקבלו על הספרים הקודמים

[לפי סדר א-ב]

הגאון הרב משה בראנדסדארפער שליט"א

אב"ד היכל הוראה ירושלים, בעמח"ס "היכל הוראה"

ובודאי יהיה לתועלת גדול ללומדי ההוראה, וניכרים פרי עמלו אשר יגע בחיבור זה. אשר ע"כ אף ידי תיכון עמו להפיץ חיבורו ברבים לזכות בהן בני ישראל, וע"ז באעה"ח למען כבוד התורה ולומדיה"

הגאון הרב ברוך דב דיסקין שליט"א

מראשי ישיבת אורחות תורה, וראש כולל נחלת משה

"ומתוך הדברים ניכר עמלו ושקידתו בתורה. וכבר הסכימו על חיבור זה ת"ח מופלגים בעלי הוראה שליט"א ובודאי יהיה בזה תועלת רב למעיינים".

ברוך דב דיסקין
נחלת משה

הגאון הרב אשר זעליג וייס שליט"א

גאב"ד דרכי הוראה, וראש ישיבת דרכי תורה

"חכמה רבה יש כאן ומלאכה רבה יש כאן ומכל סימן שבספר רואים את כשרונו הרב של המחבר, ובטוחני שרבים יהנו מספר נפלא זה".

מתוך ההסכמות שהתקבלו על הספרים הקודמים

[לפי סדר א-ב]

הגאון הרב מרדכי קארפ שליט"א

דמו"צ ורב הגבעה הצפונית ק"ס, בעמח"ס משמרת הטהרה ועוד

"כבר העידו עליו רבותיו על יקרת חיבור זה. והנני לברך להרהמ"ח שליט"א שיזכה לברך על המוגמר להוציא לאור את חבורו על יתרו חלקי השו"ע ולהגדיל תורה ולהאדירה מתוך נחת והרחבה".

הגאון הרב שמחה בן ציון אייזיק רבינוביץ שליט"א

רב ומו"צ בשכונת רמת שלמה, בעמח"ס פסקי תשובות

"אשר מכיל בתוכו מערכות נפלאות מלאים מדובשה של תורה, דבר דיבור על אופניו, בחריפות ובבקיאות נפלאה, אשר יהיה בעזרי"ת לעזר וסיוע לכל העוסקים והמעיינים בהני הלכתא גברתא. ונכתב בבהירות ובשפה השווה לכל נפש, המתאימה גם לאברכים צעירים שזה עתה בונים את ביתם, אשר בלא ספק יעורר את חשקם ורצונם ללמוד ולהשכיל ולהשתלם בהלכות חמורות אלו, וגם למורי הוראות יושבי על מדין"

הגאון הרב יעקב שכנזי שליט"א

רב ומו"צ בעדה"ח הספרדית, ירושלים

"אמת אגיד כי מעולם לא ראיתי כבושם הזה, דבריו מסודרים בטוב טעם ודעת באופן מושך את לב הקורא, באופן שבעודו בכפו יבלענו מרוב מתיקות הדברים וסידורם הנאה. ומגיע לרב המחבר ברכת יישר כח, כי כל אשר יחפץ הלומד, יוכל למצא בדבריו. ולענ"ד כל אברך צריך לרכוש ספר זה ויהיה לו תועלת מרובה".

הקדמה

"אמר רב הונא בר יהודה אמר רבי אמי: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום, שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו" [ברכות ח.], וכן נפסק בשו"ע (או"ח רפה, א) ש"חייב לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו השבוע שנים מקרא ואחד תרגום".

חשיבות הבנת דברי התרגום לא צריך להוכיח. חז"ל תקנו את אמירתו כל שבוע כדי להבין את הפסוק, ולא כדי להסתפק בקריאה בעלמא, וכמ"ש להדיא הראב"ה (ברכות כב) שטעם תקנת אמירת התרגום, כדי שיבין את העניין, וכ"כ הטור (או"ח סי' רפה) "שאין כוונת התרגום אלא שיבין הענין". והתוס' (ברכות ח. ד"ה שנים) והרא"ש (ברכות שם) כתבו "שהתרגום מפרש כמה דברים שאין להבין מתוך המקרא", והביא דבריהם הב"י (סי' רפה), והוסיף בשם רב עמרם (בסידורו ח"ב סי' לא) ורב נטרונאי "שהתרגום זכה מפני שניתן בסיני, כמבואר במגילה (ג.).".

ובסדר היום (הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת - ד"ה ואחר שאכל) הוסיף דכשאמרו לקרוא ב' מקרא וא' תרגום הכוונה שידע ההפרש שיש בין המקרא לתרגום, ויבין הבנת הפסוק שקרא לפי פירוש התרגום, ונמצא שיש בידו הבנת אותו פסוק, וכן קורא אחריו עד שגומר כל הפרשה, ונמצא שיודע פירוש הבנת הפרשה מתוך התרגום.

וכ"כ השל"ה (מסכת שבת - פרק נר מצוה אות יז) "דכשקורא שנים מקרא ואחד תרגום, ישים לבו ועיניו להתבונן במה שקורא, הן במצות התורה, הן במדות, הן בדרכי מוסר, הן בכל תועלת אשר יוכל להוציא מכל ענין וענין".

וכע"ז כתב החתם סופר (ח"ו - ליקוטים סימן סא ד"ה ג' מ"ש) שהיה רגיל לעשות קונטרס מיוחד לכל שנה ושנה ולהעלות ממה שחנן ה' מידי שבת בשבתו בעיונו בשעת העברת שנים מקרא ואחד תרגום ובשעת קריאת התורה כמ"ש השל"ה הנ"ל.

אכן, הרבה מלומדי השמו"ת מתקשים להבין את כל דברי התרגום, כיון דישנם מושגים ומילים שאינם מובנים ללא עיון בספרי הראשונים והאחרונים, והעיסוק הזה דורש זמן ומשאבים שלרבים אין את האפשרות להשיגם.

על כן אזרתי כגבר חלצי בעזרתו יתברך לסדר ביאור משולב ומדוייק לתרגום אונקלוס, בלשון קל וקצר למען ירוץ הקורא, ויוכל הלומד להבין בקלות ובמהירות את דבריו הקדושים, ולקיים בכך תקנת חז"ל כתקונה, וליזכות בזה לחיים ארוכים שהבטיחו לנו.

קראתי חיבורי זה "אבני התרגום" כמבואר בספרים שצריך לרמז את שמו בספר: ירמיה בן נסים ואסתר, וגם מחמת מהותו של החיבור שמגיש ללומדים את האבנים הטובות שהם דברי רבותינו מפרשי התורה על סדר התרגום.

ובטרם אצא את השער, שפתי לא אכלה מלהודות וליתן שלמי תודה מעומקא דליבא בראש ובראשונה להורי היקרים, מר אבי ועט"ר הר"ר נסים ז"ל ותבלח"א מרת אמי אסתר תחי', שמקטנותי לא נחו ולא שקטו ומסרו נפשם וכל מאודם לגדלני לתורה וליראת שמים טהורה, ואין די באר הכוחות הגדולים אשר השקיעו בי, יתן ה' וישיב להם כגמולם הטוב כפול ומכופל, ויזכו לראות אך ורק נחת דקדושה מכל יוצ"ח לאורך ימים ושנים טובות ומבורכות בכל מילי דמיטב עד עמוד כהן לאורים ותומים במהרה בימינו, אכ"ר.

כמו"כ אזכיר לשבח ואכיר טובה למו"ח הר' אריה יהודה לוי הי"ו שלא נח ולא שקט ומסר נפשו לגדל את בנותיו לצניעות, לתורה וליראת שמים, ועל מסירותו ועזרתו הרבה לנו, יתן ה' לו שכרו משלם בחיים ארוכים ובריאים, ויזכה עוד רבות בשנים להמשיך לרוות נחת מכל יוצ"ח מתוך אושר ועושר ויתברך ממעון הברכות, אכ"ר. עוד יהא ספר זה מוקדש גם לע"נ חמותי מרת חנה ע"ה שבמשך שנות חייה הקצרות הקפידה ומסרה נפשה לגידול ילדיה לתורה בטהרה לירא"ש ולזהירות בענינים שבין אדם לחבירו, וזכתה שזרעה אחריה ממשיכים דרכה כשאיפותיה הטהורות, יה"ר שתמליץ טוב בעדינו. ת.ג.צ.ב.ה.

וכאן המקום ליתן הודאה רבתי להרה"ג הרב עזריאל כהן שליט"א, רב ורו"כ קהילת 'פקודת אלעזר', אשר פורס חסותו על כל בני החבורה, וחלק נכבד של הספר התחבר בכותלי בית מדרשו, יה"ר שבכל אשר יפנה ישכיל ויצליח, וימשיך להגדיל תורה מתוך בריות גופא ונהורא מעליא.

אחרונה חביבה נוות ביתי הניצבת לימיני עיקרו של בית תחלק שלל אשתי היקרה והמסורה מנב"ת, אשר טרחה בעשר אצבעותיה בעריכת חיבור זה ולא חסכה כל מאמץ וטרחה מתוך אהבת התורה שהיא נר לרגליה, את כל מעייניה וכוחות נפשה נותנת כדי שאוכל לשקוד על התורה ללא שום טרדות, נוטלת על שכמה את עול הבית וגידול הילדים במסירות נפש באהבה ובחביבה, ורק בזכותה ורוב מסירותה הגעתי לכדי גמר חיבור זה, כי היא אשר חיזקה את ידי לכתוב חיבור זה כפעם בפעם מידי יום ביומו, ועליה נאמר מאירה עיניו של אדם ומעמידתו על רגליו. ויהי רצון שנזכה יחד לגדל את כל צאצאינו ברוח ישראל סבא, ושיתמלאו כל משאלות ליבנו לטובה ולברכה מאת השי"ת, ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו וזרע זרעינו מעתה ועד עולם, ותחזינה עינינו בביאת משיח צדקנו בב"א.

ולא-ל אלי סלעי ומצודתי אקרא, שמעה תפילתי, הטריפני לחם חוקי זאת חוקת התורה, ויהי רצון שיחשב וירצה לפניך חיבור זה כקרבן אשה ע"ג המזבח אקריב, וברכני בטומוס של ברכות, שובע שמחות, וזכותם של התנא הק' אונקלוס, וכל המפרשים שהובאו בספר, תהא למגן וצינה בעדנו להצילנו מכל רע, ולהצליחנו בכל, ולהיותם מליצי יושר בעדנו, אכי"ר.

בראשית

א « בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ: ב וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ
וְהַשָּׁדַי עַל־פְּנֵי תְהוֹם וָרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם: ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי־אֹר
וַיְהִי־אֹר: ד וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיְבַדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ:
ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד:
ו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מְבַדֵּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם: ז וַיַּעַשׂ
אֱלֹהִים אֶת־הַרְקִיעַ וַיְבַדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לַרְקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל
לַרְקִיעַ וַיְהִי־כֵן: ח וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַרְקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: ט
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְוּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מְקוֹם אֶחָד וַתֵּרָאָה הַיַּבְשֵׁלָה

רש"י

הדין, היינו דכתיב (להלן ב, ז): ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים (ב"ר יב, טו).
(ב) תהו ובהו. תהו לשון תמה ושמונו, שאדם תוהא ומשתומם על דבר
שבה. תהו. אשטורדישו"ן בלעז. בהו. לשון ריקות וזלו. על פני תהום.
על פני המים שעל הארץ. ורוח אלהים מרחפת. כסא הכבוד עומד
באוויר, ומרחף על פני המים כרוח פיו של הקב"ה ובמאמרו, כיונה המרחפת
על הקו (תנייה טו, טו), אקובטו"ר בלעז. (ד) וירא אלהים את האור כי
טוב ויבדל. אף בזה אנו זריכין לדברי אגדה (שם יב, טו). ראהו שאינו כדאי
להשתמש בו רשעים, והבדילו לדקיקים ולעתידי לבואו. ולפי פשוטו כך
פרשהו: ראהו כי טוב, ואין נאה לו ולחושך שהיו משתמשים בערבובייה,
וקבע לזה תחומו ביום וזהו תחומו בלילה (ע"פ ב"ר ג, ו). (ה) יום אחד. לפי
סדר [ולשון] הפרשה היה לו לכתוב: יום ראשון, כמו שכחבו בשאר הימים:
שני, שלישי, רביעי. למה כתב אחד, לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו, שלא
נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בבראשית רבה (ג, מד"ט). (ו) יהי
רקיע. יחזק הרקיע. שאף על פי שנבראו שמים ביום הראשון, עדיין לחים
היו, וקראו בשני מגערת הקב"ה באומרו: יהי רקיע (ב"ר ז, טו) וזהו שכתב:
עמודי שמים ירופפו (אויב טו, יא) – כל יום ראשון, ובשני – יתמהו מגערתו,
כאדם שמשחומם ועומד מגערת המאיים עליו. בתוך המים. באמצע
המים, שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל
הארץ (ב"ר ז, טו). הא למדת, שהם תלויים במאמרו של מלך. (ז) ויעש אלהים
את הרקיע. תקנו על עמוד, והיא עשייתו, כמו: ועשתה את לפרניה (דברים
כא, יב). מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר, אלא מעל לרקיע, לפי שהן
תלויין באויר (ב"ר ז, טו). ומפני מה לא נאמר כי טוב ביום שני, לפי שלא
היה נגמרה מלאכת המים עד יום שלישי, והרי התחיל זה בשני, ודבר
שלא נגמר אינו במילואו וטובו; ובשלישי שנגמר מלאכת המים, והתחיל
מלאכה אחרת וגמרה, כפל בו כי טוב שני פעמים: אחד לגמר מלאכת
השני, ואחד לגמר מלאכת היום (שם טו, טו). (ח) ויקרא אלהים לרקיע שמים.
שא מים (ב"ר ז, טו); שם מים; אש ומים, שערבין זה בזה ועשה מהם שמים
(תנייה יב, טו). (ט) יקוו המים. שהיו שטוחין על פני כל הארץ, והקווים

(א) בראשית. אמר רבי יצחק: לא היה כריך להתחיל התורה אלא מהחודש
הזה לכס (שמות יב, טו), שהיה מזה ראשונה שנלכו בה ישראל, ומה טעם
פתח בבראשית, משום: כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (הה"ל
ד"א, ו). שאם יאמרו אומות העולם לישראל: ליסטים אתם, שכבשתם ארצות
שבעה גוים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה
ונתנה לאשר ישר בעיניו, בראונו נתנה להם, ובראונו נטלה מהם ונתנה
לנו. בראשית ברא. אין המקרא הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשו
רבותינו: שבזיל התורה שנקראת (משלי ט, כב) ראשית דרכו (ב"ר א, טו) ובזביל
ישראל שנקראו (ויקרא ב, ג) ראשית תבואתה (ויקרא לו, ז). ואם באת לפרשו
כפשוטו, כך פרשהו: בראשית בריאת שמים וארץ, והארץ הייתה תוהו ובהו
וחושך וגו', ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה
לומר שאלו קדמו, שאם בא להורות כך, היה לו לכתוב: בראשונה ברא את
השמים וגו', שאין כך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריה, כמו:
בראשית ממלכת יהוים (ויקרא כו, טו), ראשית ממלכתו (להלן י, ט), ראשית
לנגד (דברים יח, ז) – אף כאלו אתה אומר: בראשית ברא אלהים וגו', כמו:
בראשית בראו. ודומה לו: תחלת דיבר ה' בראשית (הושע א, טו), כלומר: תחלת
דבורו של הקב"ה בראשית, ויאמר ה' אל הושע וגו'. ואם תאמר להורות
בא, שאלו תחלה נבראו, ופירוש: בראשית הכל ברא אלו. ויש כך מקראות
שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו: כי לא גבר דלתי בטני (אויב
ג, ט), ולא פירש מי הסוגר; וכמו: ישא את חיל דמשק (ישעיה ט, ז), ולא פירש
מי ישאנו; וכמו: אם יחרוש בבקרים (עמוס ו, יב), ולא פירש אם יחרוש אדם
בבקרים; וכמו: מגיד מלאשית אחרית (ישעיה מו, ט), ולא פירש מגיד מלאשית
דבר אחרית דבר. אם כן תמה על עצמך, שהרי המים קדמו, שהרי כתיב:
ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ועדיין לא גילה המקרא בריאת המים
מתי הייתה, הא למדת, שקדמו המים לארץ. ועוד, שהשמים מאש ומים
נבראו (תנייה יב, טו), על כרחך לא לימד המקרא סדר המוקדמים והאחרונים
כלום. ברא אלהים. ולא נאמר ברא ה', שבתחלה עלה במחשבה לבראותו
במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושתפה למדת

בראשית

א א בְּקִדְמִין [בְּרֵאשׁוֹנָה - בְּתַחֲלָה¹] בְּרֵא יְיָ שְׁמַיָּא וַיֵּת אֲרַעָא: ב וַאֲרַעָא הָוֵת צְדַיָּא [שְׁמֹמָה²] וַיִּרְקַנְיָא [וּרְקִינִית³], וַחֲשׂוּכָא עַל אֲפִי תְהוּמָא, וְרוּחָא מִן קַדָּם [מַלְפָּנֵי⁴] יְיָ מְנַשְׁבָּא [מְנַשְׁבַּת] עַל אֲפִי מַיָּא: ג וַאֲמַר יְיָ יְחִי נְהוּרָא, וְהוּה נְהוּרָא: ד וַחֲזָא יְיָ יֵת נְהוּרָא אַרִי טַב, וַאֲפִרִישׁ [וְהַפְרִישׁ - הַבְדִּיל] יְיָ בֵּין נְהוּרָא וּבֵין חֲשׂוּכָא: ה וַקְרָא יְיָ לְנְהוּרָא יַמְמָא וְלַחֲשׂוּכָא קְרָא לִילְיָא, וְהוּה רְמִשׁ [עֵרַב] וְהוּה צְפַר [בּוֹקֵר] יוֹם חַד: פ וַאֲמַר יְיָ יְחִי רְקִיעָא בְּמַצִּיעוּת [בְּאַמְצַע⁵] מַיָּא, וַיְהִי מִפְרִישׁ [מִפְרִישׁ - מַבְדִּיל] בֵּין מַיָּא לְמַיָּא: ז וַעֲבַד יְיָ יֵת רְקִיעָא וַאֲפִרִישׁ בֵּין מַיָּא דְמַלְרַע [אַשֶׁר מִתַּחַת] לְרְקִיעָא וּבֵין מַיָּא דְמַעַל לְרְקִיעָא, וְהוּה בֵּין: ח וַקְרָא יְיָ לְרְקִיעָא שְׁמַיָּא, וְהוּה רְמִשׁ וְהוּה צְפַר יוֹם תְּנַן: פ ט וַאֲמַר יְיָ יִתְפַּנְשׁוּן [יִתְפַּנְסוּ - יִתְאַסְפוּ] מַיָּא מִתַּחַת שְׁמַיָּא לְאַתֵּר חַד [לְמִקּוּם אַחַד] וְתַתְּחִי יִבְשֶׁתָּא [וְתִרְאֶה הַיִּבְשָׁה],

ביאורים ומוספים

והכוונה, כתב הבכור שור ד"כשנבראת הארץ בתחילה היתה שממה וריקנית, שלא היה בה לא אילן ולא עשב ולא אדם ולא בהמה ולא חיה ולא עוף ולא דגים ורמש, ולא חושך ולא אור ולא רוח ולא מים". והבני יששכר (שם) כתב דאפשר שכוונת אונקלוס כהתרגום יונתן 'שוממה מבלי איש, וריקנית מכל שאר הבריות'. ורש"י ביאר ד'תהו' - לשון 'תמה ושממון', שאדם תוהא ומשתומם על בהו שבה. ו'בהו' - לשון 'רקות וצדו' (שממה), עי"ש.

4. התרגום מפרש 'רוח אלהים' - רוח מלפני אלהים, ומשמע דהכוונה ל'רוח' כפשוטו, וכדעת האבן עזרא, הרשב"ם והרמב"ן. ואולי דהכוונה כמש"כ האבן עזרא 'סמך רוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ ה' לייבש המים', וכע"ז מבואר ברשב"ם שהוצרך הרוח כדי לייבש המים, ועי"ז נקוו המים, כמו לגבי בקיעת ים סוף שנראית היבשה ע"י הרוח שהולך ה' כל הלילה. והנפש הגר ביאר ע"פ המדרש רבה, דאפי' כשהחום גדול בעולם, ברית כרותה שהרוח נושבת על פני המים, כלומר שהרוח מנקה את המים שלא יתעפש מרוב החום, וכוונת התרגום להרחיק ההגשמה מהשי"ת, שהרי אין רוח לה' יתברך, ולכן תרגם שהרוח היה מלפני ה'. אמנם, רש"י ביאר דהכוונה לכסא הכבוד שעומד באויר ומרחף ברוח פיו של הקב"ה.

5. וכן פירש רש"י 'באמצע המים', וביאר ד"יש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ, הא למדת שהם תלויים במאמרו של מלך".

1. הרמב"ן (תורת ה' תמימה' ד"ה והנה קטן - עמ' 21 מהדו' תר"ג) כתב דפירוש 'בְּקִדְמִין' כאן היינו 'בתחלה', וכע"ז מבואר בתרגום אונקלוס לקמן כח, (יט) דהיינו 'בראשונה', עי"ש. וכוונת התרגום, כתבו הרמב"ן (תורת ה' תמימה שם), האברבנאל והחזקוני (כאן), דקודם כל הדברים שנבראו, ברא ה' תחילה את השמים ואת הארץ. וכ"כ הרד"ק, הבכור שור, רבינו בחיי והרמב"ן (כאן) שזה פשט הפסוק. אמנם, רש"י (כאן) דחה ביאור זה, שלא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שהרי המים קדמו, שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ועדיין לא גלה המקרא בְּרִיאַת המים מתי היתה, ועוד שהשמים מאש ומים נבראו, עי"ש. וביישוב קושיית רש"י (לדעת התרגום וסיעתו ה"ט), מבואר ברמב"ן (כאן) שהקב"ה ברא כל הנבראים מאפס מוחלט, והוציא מן האפס המוחלט יסוד דק מאד, אין בו ממש, אבל הוא כח ממציא, והוא החומר הראשון, ואחרי חומר זה, לא ברא דבר, אבל יצר ועשה, כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותן. והשמים וכל אשר בהם חומר אחד, והארץ וכל אשר בה חומר אחד. והקב"ה ברא אלו שניהם מאין, ושניהם לבדם נבראו, והכל נעשים מהם, עי"ש. מאידך, דעת ההדר זקנים, דכוונת התרגום כמו שביאר רש"י, דר"ל "קודם שברא אלהים שמים וארץ, והארץ היתה תוהו ובוהו" וכ'.

2. בכור שור ובני יששכר (אגרא דכלה - ביאורי אונקלוס), וכן מבואר בתרגום אונקלוס (שמות כג, כט).

3. בכור שור ובני יששכר (אגרא דכלה - ביאורי אונקלוס).

וַיְהִי־כֵן: י וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיְבֹשֶׁת הָאָרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: י"א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשְׂא הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵיץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֹו אֲשֶׁר זֶרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: י"ב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשֵׂא עֵשֶׂב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זֶרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: י"ג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ"ד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם: ט"ו וְהָיוּ לְמְאֹרֶת בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן: ט"ז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֶת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמְּאֹר הַגָּדֹל לְמַמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים: י"ח וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאָרֶץ: י"ח וְלְמִשַׁל׳ בְּיוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: י"ח וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי: פ"ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי רִקְיעַ הַשָּׁמַיִם: כ"א וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה הַרְמֻשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: כ"ב וַיִּבְרַךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֹאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיָּמִים וְהָעוֹף יִרֶב בָּאָרֶץ: כ"ג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי: פ"ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה

רש"י

ובין בלילה. והיו לאותות. כשהמאורות לוקח סימן רע הוא לעולם (סוכה כט, א). שנאמר: מאורות השמים אל תחטו וגו' (ירמיה י, כ), בעשותכם ללון הקב"ה, אין אתם לריבין ללאג מן הפורענות. ולמועדים. על סם העתה, שעתידיים ישראל להטוות על המועדות, והם נמנים למוולד הלבנה. ולימים. שמוט החמה חזי יום ושמוט הלבנה חזוי, הכי יום שלם. ושיני. לסוף שס"ה ימים יגמרו מהלכתם ב"ב מזלות המזרחיים אותם, והיא שנה, וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכן הראשון. (סו) והיו למאורות. עוד זאת ישמשו, שיאירו לעולם. (סו) המאורות הגדולים. שיום נבראו, ונתמטטה הלבנה, על שקטרגה ואמרה: אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד (וחלון ס, כ). ואת הווכבים. על ידי שמיטע את הלבנה, הרבה לצדיקה להפסיק דעתה (ב"ר ו, ד). (כ) נפש חיה. שיהא בה חיות. שרץ. כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ, קרוי: שרץ. בעוף – כגון צבוצים; בשקצים – כגון נמלים וחיפשים ותולעים; ובצביות – כגון חולד ועכבר וחומט וכיוצא בהם, וכל הדגים. (כא) התנינים. גנים גדולים שבים. ובדברי אגדה (בבא בתרא עד, כ): הוא ליותן וכן זוגו, שבכאם זכר ונקבה, והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבוא, שאם יפרו וירבו, לא יתקיים העולם בפניהם. נפש חיה. שיש בה חיות. (כב) ויברך אותם. לפי שמחסירים אותם וזדון מהם ואוכלין אותם, הורכבו לצרכה (ב"ר יא, ט). ואף החיות הורכבו לצרכה, אלא מפני הגחש שעדיה לקללה, לכך לא ברכו, שלא יחא הוא בכלל (מדרש תהלים, א). פרו. לשון פרי, כלומר: עשו פירות. ורבו. אם לא אמר אלא פרו, היה אחד מוליד אחד ולא יותר, ובא ורבו – שאחד מוליד הרבה. (כד) תוצא הארץ. הוא שפירשתי (ועל פסוק (ז) שהכל נברא מיום ראשון, ולא הורכבו אלא להוציאם. נפש חיה. שיש בה

באוקיעוס (ב"ר ה, כ), הוא היס הגדול שכל הימים. (י) קרא ימים. והלא יס אחד הוא. אלא, אינו דומה טעם דג העולה מן היס בעכו לטעם דג העולה מן היס בלספמיאל (ב"ר ה, ח). (יא) תדשא הארץ דשא עשב. לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר: תעשיב הארץ, שמיני דשאין מחולקין, כל אחד לעמנו נקרא עשב פלוני, ואין לשון למדבר לומר: דשא פלוני, שלשון דשא הוא בדישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים. תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים. בלשון לע"ז נקרא דשא ארכי"ז, כוכן בערבוביא, וכל שורש לעמנו נקרא עשב. מזריע זרע. שיהלך בו זרע לזרוע ממנו במקום אחר. עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשהה כן, אלא: ותואל הארץ עץ עושה פרי – ולא העץ פרי, לפיכך כשנתקלל אדם על עוונתו נפקדה גם היא על עוונה ונתקללה (ב"ר ט, ט). אשר זרעו בו. הן גרעניו כל פרי, שמהן האילן לומח כשנוטעין אותו. (יב) ותוצא הארץ וגו'. אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין צמיוניה, שמעו שנלמנו האילנות על כך, נשאו קל וחומר בעמנו, כמפורש באלגה בשחיתות חולין (וחלון ס, א). (יג) יהי מאורות וגו'. מיום ראשון נבראו, ובדביעי לוח עליהם להחלות ברקיע (תנינה יב, א), וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו מיום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו (ב"ר יב, ט). הוא שכתוב: את השמים (ועל פסוק א) – לרבות תולדותיהם, ואת הארץ – לרבות תולדותיה (ב"ר א, יז). יהי מארת. חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בחיטוקות. הוא ששינו (תענית כז, כ), בדביעי היו מתענים על אסכרה שלא תפול בחיטוקות (מס' סופרים יז, ה) ירושלמי תענית ז, ט). להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגזר האור הראשון, אבל בשעת ימי בראשית, שמשו האור והחושך הראשונים יחד, בין ביום

ה אונקלוס ביאור משולב תרגום

וְהָיָה בֵּן יִי וְקָרָא יִי לִיבְשָׁתָא אַרְעָא, וְלִבִּית פְּנִישָׁת מַיָּא [ולבית⁶ אסיפת המים] קָרָא יִמְמִי [ימים],
 וְחָזָא יִי אַרְי טָב: יא וְאָמַר יִי תְדָאִית [תדשא] אַרְעָא דְתָאָה [דשא], עֶסְפָּא [עשב] דְּבַר זְרַעִיה
 [שבן זרעו - גרעינו⁷] מִזְדְּרַע [נרעע], אֵילָן פִּירִין [עץ פירות] עֶבֶיד פִּירִין לְזִנְיָה [לְזַנוּ - מינו⁸] דְּבַר זְרַעִיה
 בֵּיה [שזרעו - גרעינו ברו⁹] עַל אַרְעָא, וְהָיָה בֵּן: יב וְאֶפִּיקַת [והוציאה] אַרְעָא דְתָאָה [דשא] עֶסְפָּא
 דְּבַר זְרַעִיה מִזְדְּרַע לְזִנְיָה [לְזַנוּ - מיניו], וְאֵילָן עֶבֶיד פִּירִין דְּבַר זְרַעִיה בֵּיה לְזִנְיָה וְחָזָא יִי
 אַרְי טָב: יג וְהָיָה רְמִשׁ וְהָיָה צֶפֶר יוֹם תְּלִיתָאִי: פ יד וְאָמַר יִי יְהוֹן נְהוֹרִין [יהיו מאורות] בְּרַקִּיעָא
 דְּשָׁמַיָּא לְאַפְרָשָׁא [להפריש - להבדיל] בֵּין יִמְמָא וּבֵין לִילָיָא, וְיְהוֹן לְאַתִּין [ויהיו לאותות] וְלִזְמַנִּין
 [ולזמנים]¹⁰ וְלִמְמַנִּי בְּהוֹן [ולספור בהן] יוֹמִין וְשָׁנִין: טו וְיְהוֹן לְנְהוֹרִין בְּרַקִּיעָא דְּשָׁמַיָּא לְאַנְהָרָא
 [להאיר] עַל אַרְעָא, וְהָיָה בֵּן: טז וְעֶבֶד יִי יַת תְּרִין נְהוֹרָיָא רַבְרְבָיָא [המאורות הגדולים], יַת נְהוֹרָא
 רַבָּא לְמִשְׁלַט בִּימְמָא [לְשֹׁלֵט ביום] וְיַת נְהוֹרָא זַעִירָא לְמִשְׁלַט בְּלִילָיָא וְיַת פּוֹכְבָיָא: יז וְיַהֲב
 יַתְהוֹן יִי בְּרַקִּיעָא דְּשָׁמַיָּא לְאַנְהָרָא עַל אַרְעָא: יח וְלִמְשַׁלַּט בִּימְמָא וּבְלִילָיָא וְלְאַפְרָשָׁא
 [ולהפריש - להבדיל] בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֲשׂוֹכָא, וְחָזָא יִי אַרְי טָב: יט וְהָיָה רְמִשׁ וְהָיָה צֶפֶר יוֹם
 רְבִיעָאִי: פ כ וְאָמַר יִי יְרַחֲשׁוֹן [תְּנוּעָעוּן¹¹] מַיָּא רְחִישׁ [שרץ¹²] נִפְשָׁא חִיתָא, וְעוֹפָא יִפְרַח [יִפְרַח
 - יעופף] עַל אַרְעָא עַל אִפִּי רַקִּיעַ שְׁמַיָּא: כא וּבְרָא יִי יַת תַּנְיָנָיָא רַבְרְבָיָא [הגדולים], וְיַת כָּל
 נִפְשָׁא חִיתָא דְּרַחֲשָׁא [שְׁמַתְנוּעָעוּת] דְּאַרְחִישׁוֹ [אשר התנועעו] מַיָּא לְזִנְיָהוֹן [לְזַנְיָהם - מיניהם], וְיַת
 כָּל עוֹפָא דְּפִרְחָא [עוף שפורח] לְזִנְיָהוֹן [לְזַנְיָהם - מיניו], וְחָזָא יִי אַרְי טָב: כב וּבְרַרְדָּא יַתְהוֹן יִי לְמִימַר
 פּוּשׁוֹ וּסְגוֹ [פרו ורבו¹³] וּמְלוֹ יַת מַיָּא בִּימְמָאִי, וְעוֹפָא יִסְגִי [יתרכה] בְּאַרְעָא: כג וְהָיָה רְמִשׁ
 וְהָיָה צֶפֶר יוֹם חֲמִישָׁאִי: פ כד וְאָמַר יִי תַפִּיק [תוציא] אַרְעָא נִפְשָׁא חִיתָא 📖

ביאורים ומוספים

6. הכוונה, כתב רבינו בחיי "אין שם הים נקרא על המים, כי אם על החפירה, וזהו שתרגם אונקלוס: 'ולבית כנישות מיא', כלומר החפירה, שהוא בית המקוה שהמים נקיים שם".
7. 'ביאורי אונקלוס', וכן מבואר בתרגום אונקלוס בכמה מקומות (לקמן מז, יט ושמות טז, לא ועוד). והכוונה, כמש"כ רש"י "שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר". וביאר הגור אריה דאינו רוצה לומר שהעשב מזרוע הזרע בארץ, שאין העשב מזרוע בארץ, אלא שהוא מגדל בו הזרע שהאדם מזרוע במקום אחר.
8. רד"ק (תהלים קמד, יג).
9. הכוונה כמש"כ רש"י דהיינו 'גרעיני כל פרי, שמהן האילן צומח כשנוטעין אותן'. וביאר הגור אריה ד'בו' רוצה לומר שהגרעין הוא תוך הפרי.
10. הכוונה, מבואר במחזור ויטרי (סי' שכב) דהיינו המועדים, והיינו כרש"י כאן. אמנם, הנפש הגר כתב שהתרגום פירש כמו הרמב"ן דהכוונה לזמני השנה, והיינו זרע וקציר, קור וחום, קיץ וחורף, דאל"כ הו"ל
- ל תרגם 'ולמועדיא' כמו שתרגם על אלה מועדי ה' - מועדיא דה'.
11. הרמב"ן ביאר שדעת התרגום לפרש המילה 'שרצו - ירחשו' מלשון תנועה, וכ"כ הרד"ק להדיא. וכ"כ האברבנאל, וביאר ד"מפני שהשרצים מתנועעים יאמר 'שרצו המים', ואין המים רצים ולא מתנועעים אלא המותלדים (הזגים) בתוכם".
12. תרגם 'שרץ' - 'רחיש' כמבואר בהערה הקודמת, שענין 'שריצה' הוא לשון 'תנועה', והשרצים נקראים כן בעבור שתנועתם תמידית, והוסיף הרמב"ן, דיתכן שהמילה 'שרץ' הוא לשון מורכב 'שהוא רץ'.
13. 'פושו וסגו' הם לשונות של 'יבוי'. והכוונה, כתב המהר"י אסאד (שו"ת יהודה יעלה ח"א או"ח סי' קעח ד"ה והא) דהתרגום ס"ל כמש"כ רש"י שאם לא אמר אלא 'פרו' היה אחד מוליד אחד ולא יותר, ובא 'ורבו' שאחד מוליד הרבה, וה"ה לפי התרגום ד'פושו' הכוונה שא' מוליד א', ו'סגו' הכוונה שא' מוליד רבים.

לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרִמָּשׁ וְחִית־אָרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן׃ כה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיֵּית הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת־כָּל־רִמָּשׁ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים בֵּי־מִזְבֵּחַ׃ כו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ וַיְרִדּוּ בְדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְבְהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־רִמָּשׁ הָרִמָּשׁ עַל־הָאָרֶץ׃ כז וַיְבָרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם׃ כח וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ וּכְבֹּשׁוּהָ וּרְדוּ בְּדִגְתַּת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיֵּיהַ הָרִמָּשֶׁת עַל־הָאָרֶץ׃ כט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב אֲזֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִיעֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ׃ ל וְלִכְלַל־חַיֵּית הָאָרֶץ וְלִכְלַל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְלַל אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי־כֵן׃ לא וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וַהֲנִיחַ מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשִּׁשִּׁי׃ פ ב א וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צְבָאָם׃ ג וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה׃ ד וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת׃ פ שני ד אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם בַּיּוֹם עֲשׂוֹת

רש"י

וגו'. מדרש אלגה (ב"ר מ, ט); שבראו שני פרלופים צבריאה צבריאה ראשונה ואחר כך חלקו. ופשוטו של מקרא: כאן הודיעך שבראו שניהם בשמי, ולא פירש לך כיצד צרייתו, ופירש לך במקום אחר. (כח) ובששה. חסר וי"ו, ללמדך שהזכר כובש את הנקבה, שלא תהא ילנית, ועוד ללמדך, שהאיש שרבו לכבוש, מצווה על פריה ורבייה, ולא האשה ויבמות סה, טו. (כט-ל) לכם יהיה לאבלה. ולכל חית הארץ. השוה להם הכתוב בהמות וחיות למאכל, ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחד כולם; וכשצאו בני נח התייר להם בשר, שנאמר (והלך ט, יג): כל רמש אשר הוא חי וגו', כירק עשב – שהתירי לאדם הרשון – נתתי לכם את כל (סנהדרין נט, ט). (לא) יום הששי. הוסיף ה' בשמי, בגמר מעשה בראשית, לומר שהנהגה עמהם על מנת שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה (תנחומא בראשית טו). דבר אחר: יום הששי – כולם תלויים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי בסיון המוכן למתן תורה (שבת פח, טו). (ב) ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר: בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו, כריך להוסיף מחול על הקודש, הקב"ה שידע עתיו ורגעיו, נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. דבר אחר: מה היה העולם חסר, מנוחה. זאת שבת זאת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה (ב"ר י, טו). (ג) ויברך, ויקדש. ברכו ביום, שכל ימות השבת היה יורד להם עומר לגלגולת, ובשמי לחם משנה; וקדשו ביום, שלא ירד בו מן כלל (ב"ר יא, טו). והמקרא כתוב על העתיד. אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת, כפל ועשאה בשמי, כמו שמפרש צבראשית רבה (יא, טו). (ד) אלה האמורים למעלה. תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה'. ללמדך שכולם נבראו בראשון. דבר אחר: בהבראם – בה"א בראש (מנחות כט, ט), שנאמר: ביה ה' טור עולמים (ושעיה טו, יז) צ' אותיות הללו של השם,

חיות, ורמש. הם שרצים, שהם נמוכים ורומשים על הארץ, נראים כאלו נגריים, שאין הלוך ניכר. כל לשון רמש ושרץ בלשוננו קונמורי"ש בלעז. (כה) ויעש. תקנס בציונים ובקומתו (חולין ט, טו). (כו) נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדו מנחל, לפי שהאדם הוא ברמות המלכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהם (ב"ר ט, ח); וכשהוא דן את המלכים הוא נמלך בפמליא שלו (תנחומא שמות יט), שכן מנינו בראשית, שאמר לו מיכה: ראייתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו (מ"א כב, יט), וכי יש ימין ושמאל לפניו, אלא אלו מיימנים לזכות ואלו משמאלין לחובה. וכן: בגזירת עיריך פתגמא ובמאמר קדישין שאלתא (והיאל ז, יז), אף כאן בפמליא שלו נמלך ונטל רשות, אמר להם: יש בעליונים כדמותי, אם אין בתחתונים כדמותי הרי יש קנאה במעשה בראשית (ע"פ ברכות לג, טו). נעשה אדם. אף על פי שלא שיעורו צלירתו, ויש מקום למניס לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך ונטל רשות מן הקטן. ואם כתב: אעשה אדם, לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו, אלא עם עלמו; ותשובת המניס כתב בלבו: ויברא אלהים את האדם, ולא כתב: ויבראו (ב"ר ט, טו). בצלמנו. דפוס שלנו. בדמותנו. להבין ולהשכיל. וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון ירדו ולשון ירידה. וזה – רודה בחיות ובבהמות, ולא זה – נעשה ירוד לפנייה והחיה מושלת בו (ב"ר ט, יט). (כז) ויברא אלהים את האדם בצלמו. דפוס העשוי לו, שהכל נברא במאמר והוא נברא בידיים, שנאמר: ותשת עלי כפכה (ההלים הלני, ה), נעשה בחותם, כמטבע העשויה על ידי רוסי שקורין קו"ץ בלעז, וכן הוא אומר (אויב לת, יז): תהפך כחומר חותם (סנהדרין לת, טו). בצלם אלהים ברא אותו. פירש לך, שאותו כלל המתוקן לו, כלל דיוקן יוצרו הוא. זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן (כ, טו) הוא אומר: ויקח אחת מכלעותיו

לְזִנָּה [לְזִנָּה - לְמִינָה], בְּעִיר [בהמה] וְרַחֲשִׁי [ושרץ] וְחֵית אֲרָעָא לְזִנָּה, וְהוּהּ פִּן: כִּה וְעֵבֶד יִי יְתָ חֵית אֲרָעָא לְזִנָּה וְיְתָ בְּעִירָא לְזִנָּה וְיְתָ פִּל רַחֲשָׁא דְאֲרָעָא לְזִנָּה וְיְתָ וְיְתָ אֲרִי טַב: כו וְאָמַר יִי נְעֻבִיד אֲנִישָׁא בְּצַלְמֵנָא פְּדֻמוֹתָנָא [בצלמנו¹⁴ כדמותנו¹⁵], וְיִשְׁלִטוֹן [וישלטון] בְּנוֹנִי יִמָּא [בדגי הים] וּבְעוֹפָא דְשָׁמַיָּא וּבְבְעִירָא וּבְכָל אֲרָעָא וּבְכָל רַחֲשָׁא דְרַחֲשִׁי [וכל שרץ שְׁמַתְנוּעֵעַ¹⁶] עַל אֲרָעָא: כז וּבְרָא יִי יְתָ אָדָם בְּצַלְמֵיהּ בְּצַלְמֵ אֱלֹהִים בְּרָא יְתִיהּ, דְכַר וְנִקְבָּא בְרָא יְתָהוֹן: כח וּבְרִיָּהּ יְתָהוֹן יִי וְאָמַר לְהוֹן יִי פּוּשֵׁוֹ וּסְגוֹ [פרו ורבנו] וּמְלוֹ יְתָ אֲרָעָא וְתַקּוּפוֹ עֲלֵהּ [וְתַקּוּ¹⁷ עליה] וּשְׁלוּטוֹ [וְשִׁלְטוֹן] בְּנוֹנִי יִמָּא [בדגי הים] וּבְעוֹפָא דְשָׁמַיָּא וּבְכָל חֵיתָא דְרַחֲשָׁא [ובכל חיה שְׁמַתְנוּעֵעַ] עַל אֲרָעָא: כט וְאָמַר יִי הָא יְהִבִּית לְכוֹן [נתתי לכם] יְתָ פִּל עֲסָבָא דְבַר זְרַעִיהּ [אשר גרעינו¹⁸] מְזַדְרַע [נזרע] דְעַל אֲפִי פִּל אֲרָעָא, וְיְתָ פִּל אֵילָנָא דְבִיהּ פִּירִי אֵילָנָא דְבַר זְרַעִיהּ מְזַדְרַע, לְכוֹן יְהִי לְמִיכָל: ל וְלְכָל חֵית אֲרָעָא וְלְכָל עוֹפָא דְשָׁמַיָּא וְלְכָל דְרַחֲשִׁי עַל אֲרָעָא דְבִיהּ נַפְשָׁא חֵיתָא, יְתָ פִּל יְרוֹק עֲסָבָא לְמִיכָל, וְהוּהּ פִּן: לא וְחֵזָא יִי יְתָ פִּל דְעֵבֶד וְהָא תַקִּין לְחֻדָּא [תקין - מתקון מאד¹⁹], וְהוּהּ רְמֵשׁ וְהוּהּ צִפּוֹר יוֹם שְׁתִּיתָאֵי: פ ב א וְאֵשְׁתַּכְּלָלוּ [וְנִשְׁתַּכְּלָלוּ - נִשְׁלַמּוּ²⁰] שְׁמַיָּא וְאֲרָעָא וְכָל חֵילֵיהוֹן: ג וְשִׁינֵי [וגמר] יִי בְיוֹמָא שְׁבִיעָאָה עֲבִידְתִּיהּ דְעֵבֶד, וְנַח בְּיוֹמָא שְׁבִיעָאָה מִכָּל עֲבִידְתִּיהּ דְעֵבֶד: ד וּבְרִיָּהּ יִי יְתָ יוֹמָא שְׁבִיעָאָה וְקַדִּישׁ יְתִיהּ, אֲרִי בִיהּ נַח מִכָּל עֲבִידְתִּיהּ דְבְרָא יִי לְמַעַבְד: פ ד אֵלִין תּוֹלְדַת שְׁמַיָּא וְאֲרָעָא פִּד אֲתַבְרִיאוּ [כאשר נבראו] בְּיוֹמָא

דְעֵבֶד

ביאורים ומוספים

14. דאף שימצא קצת רע, מ"מ הרע צריך לקיום הטוב", וביאר הגר"ש וולבה (שיעורי חומש) ע"פ המדרש (בר"ד ט, ז), שלולא היצר הרע לא בנה אדם בית, ולא נשא אשה ולא הוליד ילדים ולא עוסק בפרנסה, ורק כיון שיש לו יצה"ר לכן הוא בונה בית ומוליד ילדים.

15. הכוונה, כתב הגר"י מליסא (נחלת יעקב כאן) ש"הגמר מלאכה נקרא 'שיכול', כי ששת ימים אף שנעשה המלאכה, מ"מ הרוחניות קנו בשבת כמבואר באלשיך (כאן), וזהו שיכול ויפיו המלאכה, כי בלא זה אין המלאכה שוה כלום, וזהו השכלול של כל המלאכה. ולזה אמר: "ויכול", כלומר שמלאכת השמים וארץ אשתכללו, היינו שאז קנו מלאכת שמים וארץ להיות נקראים בשם מלאכה, שמקודם לא היה מלאכתן ראוי להתקיים".

16. הכוונה, פירש רש"י "בדפוס שלנו", וביאר השפתיה חכמים דר"ל "בדפוס שהכינו לאדם, אבל אין לפרש בצלמו של הקב"ה, דהא אין להקב"ה שום צלם ותמונה". והרשב"ם ביאר דהיינו בצלם המלאכים.

17. "להבין ולהשכיל" (רש"י).

18. עיין מה שכתבנו לעיל פסוק כ.

19. אולי כוונתו כהתרגום יונתן "ותקופו עלה בנכסין", או כהרמב"ן שנתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר, ולבנות, ולעקור נטוע, ומהרריה לחצוב נחשת, או כדעת הספורנו שתגיננו בשכלכם, ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם, ואתם תמשלו בהם.

20. עיין לעיל פסוק יא.

21. הכוונה, ביאר הרמב"ן "שהוא מתוקן הסדר מאד,